

PRÓZA

V NOVÉM MILÉNIU

Zatímco v porevolučních devadesátých letech prošla česká literatura výraznými změnami a přestrukturováním své společenské funkce i spektra čtenářů, v prvních letech nového milénia se vyvíjela víceméně bez zásadních otřesů. Ustávalo překotné splácení dluhů v podobě vydávání knih, jež nesměly vyjít v období socialismu: starší práce, které dosud zůstávaly v rukopise či v samizdatovém nebo exilovém vydání, na rozdíl od předchozí dekády vycházely již jen ojediněle a netvořily zásadnější proud. Dříve tolik výraznou roli přestávala hrát autenticitní literatura, ve svých vrcholech prezentovaná zejména deníky spisovatelů. Ustaly diskuse a polemiky o potřebě autenticity v nově vznikající literární tvorbě. Pomalu se vyčerpával také boom postmoderních experimentálních próz: postmoderna ztratila punc překvapujícího a provokujícího gesta a stala se – vedle jiných poetik a výrazových prostředků – organickou součástí individuálních literárních stylů. Ústup od postmoderních „her“ jako by otevřel větší prostor pro díla, jež se zaměřila na konkrétní místo a čas, na reflexi aktuálních společenských problémů, dějinných traumat a atmosféry života v (post)komunistické společnosti.

Knižní trh se vykrytalizoval a postavení umělecké prózy na něm se rozvrstвило. Po počátečním chaosu a výkyvech let devadesátých (naddimenzované náklady dříve proskribovaných knih, hlad po tradičním populárním čtivu, hektický vznik i pád řady nakladatelství apod.) se již plně projevila proměna významu a nová role „vysoké“ literatury, respektive odliv jejích čtenářů i ztráta její dřívější společenské prestiže. Beletrie se stala v mnohých případech komerčním zbožím: její podobu často ovlivňovala také vidina budoucí prodejnosti knihy.

Umělecká próza se tak pohybovala v relativně ustáleném, tradičním širokém rozpětí ohraničeném dvěma póly: vedle sebe tu stála díla elitní, čtenářsky náročná, využívající experimentální, reflexivní a esejistické prvky, a literatura na hranici populární zábavy, vycházející v relativně vysokých nákladech a řídicí se pravidly komerční podbíživosti. Mezi nimi se ustavil nejasně ohraničený okruh próz, jež bývá označován jako literární mainstream. Jedná se o díla, jež nerezignovala na uměleckou hodnotu, ale zároveň se snažila oslovit širší okruh čtenářů, například prostřednictvím poutavého příběhu, využitím postupů populární literatury, atraktivních reálií a zápletek, ale i tématu, jež vystihovalo aktuální trendy a proměny životního stylu či bylo odrazem celospolečenských diskusí. Při literárněkritické reflexi nových próz tak často hrála roli otázka jejich místa v tomto spektru: problematika výlučnosti či naopak komerční podbíživosti díla, čtenářský úspěch a prodejnost knihy a jeho (ne)přímá úměra s uměleckou hodnotou či udělenými literárními cenami. (Symbolem autora bestsellerů, pohybujících se na hraně komerčního čtiva, ale zároveň stále usilujícím o umělecké ocenění, již od devadesátých let zůstával Michal Viewegh.)

Spektrum nově vydávaných próz a publikujících spisovatelů bylo rozmanité nejen hodnotově, ale i generačně a tematicky. Vedle autorů, kteří byli vnímáni jako noví

a jiní, k dobové produkci patřila i tvorba spisovatelů, kteří rozvíjeli svoje již víceméně ustálené poetiky. Jako relativně homogenní se jevila například skupina autorů starší generace, kteří vstupovali do české literatury od šedesátých let, v současnosti však vydávali spíše doplněná a přepracovaná vydání starších prací (Josef Škvorecký, Arnošt Lustig, Viktor Fischl ad.). Tematicky čerpali převážně z politických zvrátů dvacátého století a z osobní zkušenosti jedince zmítaného dějinami, opakujícím se námětem byl život za protektorátu. Jen někteří z nich však publikovali prózy, jež se staly literární událostí (Ota Filip).

Autoři generace „střední“ tvořili mnohem různorodější skupinu, což bylo dáno také tím, že sem bývali zahrnováni spisovatelé narození od čtyřicátých do šedesátých let. Velká část z nich navazovala na svoji tvorbu z předchozího desetiletí, inspirovanou postmoderní hrou, ironií a experimentem, mystifikací a míšením žánrů (Jiří Kratochvíl, Michal Ajvaz, Daniela Hodrová ad.). Další se pokoušeli o román pohybující se v mantinelech konkrétního tady a teď, ať už s pochmurným laděním světa ztracených životních jistot, nadějí i vlastního mládí (např. Jan Balabán, Jiří Hájíček), anebo satiricky kritizující stav současné politické garnitury (Michal Viewegh, Miloš Urban).

Pozornost spisovatelů převážně mladší a nejmladší generace – a stále častěji mladých autorek – si udržovala próza s tématem intimních mezilidských vztahů, citových problémů a hledání sama sebe ve světě neukotveném v konkrétních časových souřadnicích (Petra Soukupová, Natálie Kocábová, Jana Šrámková ad.).

Velká část autorů mladší a střední generace se však také vydala cestami nové tematické inspirace. Jedním z nových trendů, odlišujících literaturu nového tisíciletí nejen od bezprostředně předcházejícího období, se stala próza odehrávající se v exotických prostředích, k nimž se poválečná česká beletrie příliš neobrácela, například v Jižní Americe či na Sibiři (Petra Hůlová, Martin Ryšavý, Markéta Pilátová ad.). Globalizace a otevřenost evropského prostoru vedly v menší míře také k vydávání próz tematizujících problémy propojeného, ale v jednotlivých osudech zároveň individualizovaného evropského kontinentu.

Ztráta dříve výsadního postavení umělecké literatury jakožto kulturního, ale i politického fenoménu, stejně jako proměna velké části beletrie v komerční „zboží“, v produkt určený hlavně k zábavě a relaxaci, vedly k diskusím o její nové společenské funkci, postavení, ale také k hledání aktuálního a atraktivního námětu soudobé prózy. S tím pak souvisel další fenomén prozaické tvorby: zatímco téma právě žité současnosti s jejími společenskými a politickými konotacemi nebylo snadné zachytit a dosavadní pokusy se často jevily povrchní nebo nevýrazné, jako mnohem nosnější a aktuálnější se ukázalo být téma dosud nevyřešených vin a morálních dilemat „velkých dějin“, které stále spoluutváří národní mentalitu. Dvacetiletý odstup od komunistického režimu i širší historicko-politické diskuse přesahující národní hranice odstartovaly hlubší celospolečenské i odborné úvahy o povaze totalitních

režimů a vyrovnávání společnosti s nimi. Nejen v České republice se nostalgická retrovlna prolínala a střetávala s potřebou kriticky pojmenovat a reflektovat historické kořeny současné společnosti. (Vnější projevem těchto tendencí byl také vznik Ústavu pro studium totalitních režimů, jenž svou činnost zahájil v roce 2007 a jemuž předcházely rozsáhlé diskuse a polemiky.)

Nejvýraznějším trendem v nově vznikající próze třetího milénia se stal tematický obrat k období čtyřicátých až osmdesátých let dvacátého století. Spisovatele přitahovala zejména traumatická poválečná doba, již ve svých dílech mohli naplnit napínavým dějem a výraznými postavami – tragickými hrdiny i morálně odpudivými karikaturami lidství. Charakteristickými náměty se staly zvláště křivdy během osvobození a odsunu Němců a komunistická perzekuce v padesátých letech. Léta normalizace se pak jevila spíše jako intimnější, často tragikomicky laděný prostor dětství a mládí. S rozmachem tématu nedávné minulosti (ale v mnohých případech i se snahou o komerční úspěch díla) se pojil i návrat velkého příběhu: realistického, poutavého, široce pojatého vyprávění typického pro žánr moderního společenského či vývojového románu. Spojení „živého“ tématu spolu se čtenářsky atraktivním příběhem vytvářelo prózy, jež si našly širší čtenářský ohlas a společenskou odezvu (např. próza Jana Nováka, kombinující prvky faktografické a beletristické, nazvaná *Zatím dobrý*, která se věnovala dramatickému příběhu rodiny Mašínů a vřadila se do širší debaty, zda má být bratrům Mašínovým uděleno státní vyznamenání, diskuse o Benešových dekretech a vlna próz tematizujících odsun Němců).

Fakt, že téma nedávné historie představovalo mnohem širší společenský fenomén než jeden tematický proud dobové prózy, potvrzuje také tvorba dramatická (například dramata Karla Steigerwalda či Miroslava Bambuška zobrazující tragické události čtyřicátých a padesátých let), ale i produkce jiných uměleckých druhů: v úzkém sepětí se soudobou literární tvorbou vznikala filmová díla, která převáděla práci současných spisovatelů na filmové plátno. Ačkoli filmaři používali pro své náměty i prózy odehrávající se v současnosti (např. *O rodičích a dětech*, 2007, podle Emila Hakla, režie Vladimír Michálek), bezpochyby nejvýraznější proud tvořily právě prózy s tematikou nedávné české minulosti. Práce Květy Legátové *Želary* a zejména *Jozova Hanule* se staly předlohou pro výpravny film *Želary* (2003) Ondřeje Trojana z okupačního období, předloha pro *Habermannův mlýn* režiséra Juraje Herze (2010) s tématem násilí a bezpráví z konce války vyšla knižně již v roce 2001 (autorem byl Josef Urban). Scénář k filmu *Krev zmizelého* (režie Milan Cieslar, 2005), jenž tematizoval traumata válečná i poválečná a opět reflektoval kruté podoby česko-německých vztahů, vydal následujícího roku jako román Vladimír Körner. Téma německví a dávných křivd z konce války se objevilo i v prózách Jaroslava Rudiše, jež posloužily jako předloha pro film Davida Ondříčka (*Grandhotel*, 2006) a Tomáše Luňáka (*Alois Nebel*, 2011).

Motivy z knih Petra Šabacha zpracoval scenárista Petr Jarchovský. Divácky úspěšné filmy režiséra Jana Hřebejka *Pupendo* (2003) a zvláště *Pelíšky* (1999) jako by

předznamenal tendence následujících let v uměleckém zobrazování pozdějšího období socialistického státu, období šedesátých let a normalizace: jde o hořkosladká, nostalgicky laděná vyprávění o osudech rodin, které se musely přizpůsobit době a podmínkám, ale i v neveselých časech řešily hlavně svoje soukromé radosti a strasti. „Pelíškovatění“, tedy humorné vzpomínání na éru komunistického státu s nádechem hořkosti, ale zároveň i s hřejivým pocitem něčeho důvěrně blízkého a známého, „našeho“, se stalo jedním z často používaných hodnotících přirovnání pro literární díla odehrávající se v sedmdesátých a osmdesátých letech. Scénář Petra Jarchovského na motivy knih Petra Šabacha využil také Ondřej Trojan ve filmu *Občanský průkaz* (2010). Oproti předchozím snímkům jde o nesmlouvavé zobrazování normalizační reality, vyhrcoující odpor části mladé generace vůči ubíjejícím podmínkám normalizačního režimu, v němž však zůstává podobná míra nostalgie a líbivého „retra“.

STÁLE ŽIVÁ POSTMODERNA

Pokračujícím trendem devadesátých let, na něž navazovali převážně autoři střední generace, byla tvorba ovlivněná postmodernou. Charakterizoval ji důraz na vyprávěče a samotný akt vyprávění, žánrová a stylová různorodost v rámci jednoho textu, bizarní a fantaskní motivy i postavy a rozbujelá imaginace a kompozice leckdy až destruuující tradiční příběh, intertextualita a znejistění všech základních kategorií jako identita, smysl či pravda. Typická byla též významová vícevrstevnatost: jedna rovina prezentovala hravost a vypravěčskou lehkost při tvorbě příběhů mnohdy inspirovaných „pokleslými“ žánry (detektivka, horor, thriller, erotický román), další roviny pak nejrůznějšími aluzemi a znejistěním identity vypravěče, postav i významového směřování dosavadního průběhu děje rozrušovaly obvyklá čtenářská očekávání a nabízely různé interpretace textu.

Programově se k tomuto konceptu hlásil Jiří KRATOCHVIL (* 1940) publikující od devadesátých let prózy, které postmoderní prvky kombinovaly se snahou zachytit brněnský genius loci (magickému prostoru města byly přímo věnovány povídkové soubory *Brno nostalgické i ironické*, 2001, či *Brněnské povídky*, 2007). V Kratochvilových prózách je čtenář opakovaně znejšťován, nemůže se spolehnout na výchozí pozici vypravěče, postupně se bortí zpočátku tradiční výstavba příběhu i identita postav. Jeho tvorba vydávaná po roce 2000 využívá rovněž prvky tajemna a nadpřirozena v kontrastu ke zcela realistickým popisům, bizarní motivy a netradiční vyprávěcí postupy společně s dobovým literárním trendem inspirovat se životem v komunistickém režimu v jeho nejtraumatičtější podobě. Autorovým cílem však není představit reálné problémy neveselé doby, ale spíše témata spjatá s obecně lidskou a mravní situací v totalitním režimu (manipulace, násilí, ztráta identity, náhlé změny životních osudů založené na neosobním rozhodnutí vyšších instancí). Fanaticky zmanipulované děti, jež se mají obětovat ve vykonstruovaném procesu v období padesátých

let, jsou hlavními hrdiny prózy *Lehni, bestie!* (2002), velkým manipulátorem je též protagonista „rekviem za padesátá léta“, jak zní podtitul prózy *Slib* (2009): architekt, který ve sklepě vybuduje vězení pro ty, jež aktivně udržovali při životě komunistický režim. Hrdinky próz *Lady Carneval* (2004) a *Femme fatale* (2010) se již dostávají z období normalizace k polistopadovým zvrátům. Osudové milníky dvacátého století se podepíší také na problematické identitě protagonisty románu *Herec* (2006).

Fantastickými motivy a rozbujelými příběhy překypují prózy MICHALA AJVAZE (* 1940). I v nich se objevují prvky tradičně charakterizované jako postmoderní, jež často upomínají na prózy magického realismu a ve výsledku vytvářejí autorův nezáměnitelný rukopis daný více či méně explicitním filozofickým východiskem. Motivy labyrintu, tajemného písma a jazyka, nezvyklých symbolických předmětů či knih, jež hrdiny zavedou do jiných světů a příběhů, jsou zasazené do prostoru, jenž v Ajvazově tvorbě vždy získá nádech tajemství: ať už jde o záhadná i zdánlivě všední místa Prahy v *Prázdných ulicích* (2004), fiktivní ostrov se svéráznou civilizací ve *Zlatém věku* (2001) nebo evropská velkoměsta a ospalé středomořské pobřeží v *Cestě na jih* (2008). Bohatá imaginace se projevuje nejen v košatém popisu reálných i fantastických míst, ale také v rozvíjení příběhů (na principu jejich vzájemného zanořování, zrcadlení, vrstvení apod.), jež jsou zároveň postavené na detektivní fabuli (hledání klíče potřebného k rozluštění tajemství pomocí v textu rozestých šifer a vodítek).

Autorem artistických a čtenářsky exkluzivních děl je IVAN MATOUŠEK (* 1948). Jeho román *Spas* (2001) je vyprávěním o „misi“, jejímž cílem je prožít život v prapodivné chiliastické společnosti, ve světě považovaném hrdiny za „modrý chuchvalec špíny“ (v mnohém však inspirovaném současnou realitou). Hlavní postava nedokáže porozumět zmateným mezilidským vztahům a vášním a ve svém hledání ztroskotává. Experimentální ráz, míšení nejrůznějších rovin a motivů i cit pro realistický popis situace rodinného mikroprostoru obsahuje autorova následující próza *Oslava* (2009). Ještě výraznější opouštění tradičních literárních postupů a principů vykazují *Adepti* (2009), inspirovaní ezoterikou a alchymií.

DANIELA HODROVÁ (* 1946) se ve svých nových románech (*Komedie*, 2003; *Vyvolávání*, 2010) nevzdálila od tematiky a poetiky předchozích děl. Pro její tvorbu je typické zasazení děje do magického prostoru Prahy a zejména Vinohrad, esejistické, reflexivní a filozofické prvky prostupující spíše fragmentarizovaný příběh, charakteristické motivy a témata, jako je mystická iniciace individua, rozmlouvání s blízkými i neznámými zemřelými, stírání hranic mezi světem snů, vzpomínek a reality. V posledních dílech pak vyprávěčka ještě výrazněji rozrušuje tradiční románovou strukturu a odkrývá své soukromí a zásadní životní vztahy.

Postmoderní postupy využívali ve své tvorbě také dva nepřehlédnutelní autoři narození v šedesátých letech. V jejich dílech se objevují a motivy i celé fabule fantastické i mytické, tajemné a temné, vědomě navazující na bohatou literární tradici; zároveň se však tato díla nevzdávají humoru, herního principu a mystifikace.

JÁCHYM TOPOL (* 1962) v novém miléniu nejprve vydal román *Noční práce* (2001) z prostředí venkova v roce 1968. Do realisticky zpodoběného světa dvou malých bratrů, jejich vrstevníků i společenství vesnice, poznamenané staršími i nedávnými dějinnými zvraty a politickými zásahy, se však postupně připlétají polomytické postavy i tajemné rituály. Próza tak není pouze realistickou výpovědí o životě v šedesátých letech, ale autorovým svěbytným pohledem na dětství, svět banálních, vzrušujících i beznadějných vztahů, dějinných traumat a zneklidňujících a temných událostí a míst. Rok 1968 a zejména sovětská okupace pak Topola inspirovaly k dalšímu románu nazvanému *Kloktat dehet* (2005). Optikou malého chlapce, tentokrát však postavy spíše modelové a téměř nadpřirozené, autor rozvíjí alternativní dějiny pouňorového Československa, příběh událostí a kraje, jenž se nesmíří s vpádem vojsk v srpnu 1968 a do posledního dechu se brání spojeneckým tankům. Vyprahlé, nehostinné okolí vesnice Siřem je nejprve domovem chovanců zvláštního dětského útulku a evokuje společenský převrat v roce 1948, v další časové rovině se pak v rukou chlapců a vesničanů stává centrem ozbrojeného odporu proti okupantům. Hlavní hrdina Ilja, postava bez identity, domova, svědomí i morálních hodnot, se přidává na tu kterou stranu tak, jak mu velí pud sebezáchovy a okamžitý prospěch, ale i touha po ztraceném domově a rodině.

Téma dějinného násilí, viny a paměti míst pak přináší román *Chladnou zemí* (2009) tematizující zločiny a hrůzy totalitních režimů. Hrdinova snaha o záchranu Terezína jakožto pietního místa a v druhé části románu pak zachování běloruského památníku obětím komunistické zvěle však naráží na překážky v podobě komercializace, sobectví, zapomnění i zbytnělé byrokracie.

Zcela odlišným způsobem než Jáchym Topol hrůzy i paradoxy dvacátého století tematizoval v esejisticky pojaté próze *Europeana* (2001) PATRIK OUŘEDNÍK (* 1957). Míšením „vysokého“ a „nízkého“, zprvu zdánlivě nesouvisejících poznámek, detailů a zároveň zásadních událostí dvacátého století vytvořil mnohovrstevnatý text, plasticky vykreslující podobu světa v krutém i inspirativním dvacátém století. Mozaika událostí různého charakteru, dotýkajících se jak velké politiky, tak proměn běžných životních zvyklostí a rytmu, vykresluje dějiny v celé jejich chaotičnosti, s kuriózními zvraty a náhodami, jež dokázaly změnit životy celých generací.

Příběh dvacátého století představil také román *Černý domeček* (2004) STANISLAVA KOMÁRKA (* 1958). Oproti „kolektivním“ dějinám Ouředníkovým se zde v průběhu jednoho století prolínají intimní lidské osudy rodiny Vodrážkových s velkými dějinami, často v ironických a paradoxních střetech. Fantastické tajné sdružení novodobé Osmanské říše, ale i autobiografické zážitky utečence Komárek ztvárnil v próze *Opšlstisova nadace* (2002).

MILOŠ URBAN (* 1967) nachází svoji inspiraci v historii mnohem starší. Jeho příběhy jsou pokaždé spjaty se specifickým prostorem či architekturou a jejich tajemnou atmosférou. Ať už jde o venkovskou krajinu, katedrálu či celou měst-

skou čtvrtí, vždy je prostupují záhady, nevysvětlitelné a kuriózní vraždy a rituály, ale také téma bezohledného ničení a hrozby nenahraditelné ztráty těchto míst. *Hastrman* (2001) vypráví příběh kraje pod horou Vlhošť zakotvený zprvu v první polovině devatenáctého století, v čase, kdy do místního světa folklorních zvyků, tradic a magických rituálů opatrně začíná pronikat průmyslová revoluce. Druhá část pak popisuje tento kraj v současnosti, kdy po jeho soustavném ničení přichází ekologická katastrofa. Hastrman, nadpřirozená bytost procházející napříč věky, se stává mstitelem zdevastované přírody: snaží se zničit ty, již neberou ohled na odvěky řád krajiny. Východiskem z této situace je pak nastolení nové utopie (podobný model utopické společnosti, která se vrátí ke starým pořádkům, a zamězí tak soudobé devastaci památek a hodnot, Urban použil již ve svém předchozím románu *Sedmikostelí*).

Inspiraci populárními žánry (prvky detektivního pátrání, hororové a erotické motivy apod.), bizarní postavy, rozkrývání tajemných symbolů a vražd, ale i smysl pro ironii a grotesku lze nalézt i v dalších autorových dílech. V románech *Stín katedrály* (2003) a *Santiniho jazyk* (2005) jsou použity v kulisách katedrály svatého Víta a barokních sakrálních staveb Santiniho-Aichela. *Lord Mord* (2008) se odehrává v Židovském Městě těsně před asanací: hlavní hrdina, poněkud dekadentní hrabě Arco, se snaží demolici zabránit a uchovat prazvláštní atmosféru upadlého ghetta plného temných uliček, špíny a nevěstinců. Kromě tajemných krásných žen a děsivého přízraku strašidla zvaného Masíčko se do příběhu dostávají – podobně jako v *Hastrmanovi* – aluze na současnou politickou situaci. Tento prvek je Urbanovi blízký v celé jeho tvorbě, jak explicitně dokázal ve svém společenskokritickém románu *Paměti poslance parlamentu* (2002), jehož hlavním tématem je revolta proti zkorumpované politické reprezentaci, i zde však oděná do „nizkého“ erotického žánru.

Prolínání různých žánrových poloh, prvky parodie, grotesky a detektivky v kontrastu k lyrické osobní zpovědi jsou příznačné pro tvorbu SVATAVY ANTOŠOVÉ (* 1957), básnířky debutující již v osmdesátých letech. Její prózy *Dáma a švihadlo* (2004) a *Nordickou blondýnu jsem nikdy nelízala* (2005) zároveň představují fantazie, popisy a příběhy žen s lesbickou orientací.

PRÓZY SOUKROMÝCH DRAMAT

Postmoderní postupy ovlivnily většinu nově vznikajících produkce, tedy i prózy, jimž postmoderní prvky nedominovaly, ale posloužily k prezentaci široké škály různorodých látek. To umožňuje přehled této produkce členit také podle tematického klíče.

Ústředním tématem velké části prozaické produkce jsou mezilidské, zvláště milostné vztahy, čistě intimní sféra lidského života, hledání svého místa na světě a mezi druhými lidmi. Takto laděné prózy častěji píše ženy, a to zejména autorky mladší a nejmladší generace (Hana Pachtová: *Bůh je pes*, 2005; Jakuba Katalpa: *Hořké*

moře, 2008; Jana Šrámková: *Hruškadóttir*, 2008, ad.). Mezilidské vztahy a čistě soukromá tematika jsou také námětem mnoha povídkových souborů, které však stojí spíše ve stínu „velkých“ románů a literárních událostí (např. Hana Andronikova: *Srdce na udici*, 2002; Sylva Fischerová: *Zázrak*, 2005).

Literárním objevem a posléze pravidelně publikující prozaičkou se stala PETRA HŮLOVÁ (* 1979). Pozornost si získala svým debutem *Paměť mojí babičce* (2002), rodinnou ságou z exotického Mongolska. Román *Cirkus Les Mémoires* (2005) je zasazen do prostředí New Yorku, *Stanice Tajga* (2008) se odehrává na Sibiři. Ačkoli další romány nepracují s exotickým prostředím (*Přes matný sklo*, 2004; *Umělohmotný třípokoj*, 2006), podobají se svým předchůdcům v mnoha rysech: pro autorčin rukopis je charakteristické živelné a naléhavé vypravěčství, hovorový jazyk, témata generačních střetů a postavení ženy ve společnosti, hledání identity a zakotvení postav, které trápí samota a zklamání.

K nejvýraznějším debutantům nového milénia patřila PETRA SOUKUPOVÁ (* 1982). Její prózy *K moři* (2007) a *Zmizet* (2009) vyprávějí o propletených rodinných vztazích, dávných vinách a traumatech, jež stále ovlivňují životy nových generací. Věcným, odosobněným a strohým jazykem, připomínajícím filmový scénář (scenáristika je ostatně profesí, kterou Soukupová vystudovala a kterou se živí), popisuje komplikované sourozenecké vztahy a rodinná tajemství často nefunkčních svazků a odcizených vztahů, jež v románu *K moři* eskalují na společné dovolené otce a jeho dětí ze dvou manželství. V povídkách ze souboru *Zmizet* se děti musí vyrovnat s očekáváním, křivdami a nejistotami vlastními i svých rodičů a sourozenců.

NATÁLIE KOCÁBOVÁ (1984) představila svůj charakteristický styl v debutu *Monarcha absint* (2003): ten tvoří otevřené, až exhibicionisticky laděné emotivní zpovědi plné revolty proti konformnímu životu, výstřední popisy erotických i sebevražedných scén plné hnusu, beznaděje a absurdity. Osobní řešení autorčinych vnitřně prožívaných emocí a konfliktů přinesl až román *Růže* (2007).

Z autorek střední generace zaujala TEREZA BOUČKOVÁ (* 1957) svou deníkovou prózou *Rok kohouta* (2008). Přináší bolestnou zpověď ženy, která napřela všechny síly a energii do vybudování „normální“ rodiny s adoptovanými romskými dětmi a nyní zjišťuje, že vše přišlo vniveč: chlapci nejsou schopni začlenit se do běžného života a dodržovat základní pravidla soužití, okrádají své rodiče a končí na ulici. Vypravěčka se tak propadá do depresí, znásobených ještě tvůrčími krizí a hrozícími problémy vztahovými – psaní deníku tak má kromě ambic uměleckých i funkci terapeutickou. Román však vyvolal diskuse i v neliterárním světě, a to právě tematizací rizik, předsudků i očekávání při adopcích dětí jiného etnika. Naopak spíše nenápadnou vzpomínkovou prózou o dětských a rodinných zážitcích vydala Eliška Vlasáková (* 1944) pod názvem *Jedním okem* (2007).

Velká část próz s tematikou intimních mezilidských vztahů a citových trápení hrdinek se však již pohybuje na tenké hranici umělecké tvorby a kýče. Čtenářsky

úspěšné příběhy soukromých dramát a vztahových patálií z pera Ireny Obermannové, Simony Monyové, Barbary Nesvadbové a mnoha dalších, často opakující stereotypní příběhové a charakterové vzorce, již lze zařadit spíše mezi žánry populární literatury, do sféry tzv. červené knihovny.

Spisovatelé, kteří se zabývají mezilidskými vztahy, životními krizemi, úspěchy i pády, oproti svým ženským protějškům častěji píše bilanční romány s hrdinou středního věku, obvykle autobiograficky inspirovaným, jenž ironicky komentuje své životní průšvihy a – často marné – hledání smysluplného života.

Tvorba JANA BALABÁNA (1961–2010) představuje svět lidí životem poznamenaných, osamělých, nešťastných, ale stále hledajících jiskru naděje ve svých ubíjejících životních stereotypech. Autorovým oblíbeným žánrem je povídka: načrtnutí prosté situace, chvíle, v níž se hrdinovi promítne tíha jeho života i všechny marné pokusy o vykročení k druhým lidem i o překonání omezujících mantinelů a vztahování vlastního života k jakési transcendentní hodnotě. Dusivou atmosféru a pocit životní vyprázdňenosti dokresluje také specifický prostor průmyslové Ostravy. Bolestné momenty, v nichž se rozkrývají jednotlivé lidské osudy, jsou rozehrány v povídkových souborech *Možná že odcházíme* (2004) a *Jsme tady* (2006). Román *Kudy šel anděl* (2003, přeprac. 2005) konfrontuje tíživou atmosféru normalizačních sedmdesátých let a stejně bezvýchodnou současnost v bezútěšném prostředí ostravského sídliště. Posmrtně vydaný román *Zepřej se táty* (2010) pak tematizuje vztah otce a jeho dětí, jenž se zásadně změní okamžikem otcovy smrti, která odkryje nové skutečnosti.

Jiný typ psaní a nakládání s realitou pak představuje próza VLADIMÍRA BINARA (* 1941) *Playback* (2001), monolog hospodského vypravěče, v němž se mísí vzpomínky s přítomností, básnický jazyk a lyrické momenty s vášnivou touhou evokovat a prohlédnout minulé děje, vztahy a situace.

Charakteristický autorský rukopis utváří romány, novely a povídky EMILA HAKLA (* 1958). *Intimní schránka Sabriny Black* (2002), *O létajících objektech* (2004), *Let čarodějnice* (2008) i *Pravidla směšného chování* (2010) jsou vyprávěním muže kolem čtyřicítky, který se pohybuje v kruhu stále nových a vzápětí se rozpadajících vztahů a krachujících pokusů o „normální“ život, často v groteskním propojení snů a skutečnosti, lyrčnosti a cynismu. Novelu *O rodičích a dětech* (2002) pak kompozičně určuje dialog mezi dospělým synem a jeho otcem, rozhovor rytmičtější procházkou periferií Prahy, jejich hospod a parků, při němž jsou dávná traumata a nedořečené zpovědi prokládány pábitelskými historkami a vnitřními ironickými komentáři vypravěče.

Bilanční charakter mají také dva romány MICHALA VIEWEGHA (* 1962). *Vybíjená* (2004) je hořkým i ironickým vzpomínáním bývalých spolužáků a spolužaček propojeným se současným pohledem na vlastní život, příběhem hrdinů středního věku, kteří se zpovídají ze ztráty původních ideálů, snů, očekávání a životních šancí.

Postavy jsou mezi sebou provázány sítí přátelských i milostných (vesměs neopětovaných) vztahů a jsou nuceny se vypořádat se stárnutím a proměnami, jež iniciuje krize středního věku. *Román pro muže* (2008) pak přináší příběh tří sourozenců, kteří spolu tráví netradiční dovolenou. Každý z nich představuje odlišný lidský typ, má jiné životní názory, postoje a hodnoty, jež na společném místě procházejí zatěžkávací zkouškou ve vzájemné konfrontaci.

Hledání životní a vztahové identity, téma skrývané homosexuality i otcovského vztahu k nevlastnímu dítěti propojené s pátráním po básníku Ivanu Blatném přinesl ve svém románu *Lucka, Maceška a já* (2009) MARTIN REINER (* 1964).

Zcela stranou dobového dění pak stála prozaická tvorba VÁCLAVA RYČLA (1966 až 1994), posmrtně vydaná v roce 2003 pod názvem *Pavilon číslo 13*. Autor, jenž celý život bojoval s psychickou nemocí a svůj život skončil sebevraždou, ve svých textech a deníkových zápiscích ukazuje život v psychiatrické léčebně i vlastní boj s postupující chorobou.

VE VÍRU SPOLEČENSKÝCH ZMĚN

V další skupině próz se spolu s líčením soukromých problémů a hledání vlastní identity v různé míře a intenzitě objevovaly také dobové společenské a politické souřadnice. Jejich autoři často refleктоvali porevoluční vývoj a proměny společnosti v devadesátých letech, změny charakterů, chování a jednání lidí vržených do nové doby, problémy při adaptaci na jiný životní styl a rytmus, vznik nových politických elit, podnikání, korupci a mnohé další.

Politickou situaci v zemi často refleктоvali autoři nejstarší generace, zvyklí vyjadřovat se i za komunistické vlády k aktuálním společenským problémům: IVAN KLÍMA (* 1931) takto vydal román *Premiér a anděl* (2003), v němž – inspirován neuspokojivou tváří polistopadové české vysoké politiky – načrtl postavu politika proměněného fascinující silou moci. EVA KANTŮRKOVÁ (* 1930) ve volné trilogii *Nečas* (2000), *Nečasův román* (2002) a *Démoni Nečasu* (2007) pracuje s postavou spisovatele Nečase, svého alter ega, pomocí jehož poznámek a úvah reflektuje současný stav společnosti.

LUDVÍK VACULÍK (* 1926) patří mezi autory, kteří se nevyhýbali otevřenému popisu svých nejintimnějších zážitků ani reflexi aktuální společensko-politické situace. Ve své románové tvorbě pak pokračoval v otevřeně autobiografické, deníkové linii psaní. Próza nazvaná *Loučení k panně* (2002) reflektuje především bolestné prožívání rozpadu milostného vztahu s mladou dívkou, kterou postupně vyzrávání a duchovní růst odvedou od erotického souznění s vypravěčem do náručí katolické církve, a zároveň nastiňuje proměny společenského klimatu v průběhu devadesátých let. V *Hodinách klavíru* (2007) již autor možnost dalšího vztahu s učitelkou hudby reflektuje jen v platonické, úvahové podobě a více bilancuje svůj uplynulý život. Romantická cesta s povozem a koňmi napříč krajinou spolu se vzpomínkami, sny i starými příběhy je vylíčena v knize *Cesta na Praděd* (2001).

Politické téma nebylo cizí ani autorům generace střední. Na pozadí společenských proměn zejména první poloviny devadesátých let se odehrávají například již zmiňované, spíše reflexivnější a intimněji laděné prózy *Kudy šel anděl* Jana Balabána, *Intimní schránka Sabriny Black* Emila Hakla či *Femme fatale* Jiřího Kratochvila.

Další, čtenářsky i komerčně poměrně atraktivní skupina próz se společenskou tematikou se klonila k satirickému ztvárnění politického tématu, přičemž soukromá a milostná problematika tu tvořila spíše doplněk. Urbanovy *Paměti poslance parlamentu*, ale i druhá část jeho *Hastrmana* kritizují soudobý společenský marasmus a nacházejí východisko z něj na jedné straně v pamfletu, na druhé v (nereálné) utopii. Michal Viewegh ve svém románu *Báječná léta s Klausem* (2002), jenž navazuje na jeho nejznámější román *Báječná léta pod psa*, prokládá autobiograficky laděné vyprávění o obyčejné české rodině a jejím proplování nástrahami devadesátých let výroků Václava Klause, svého ideového odpůrce.

Romány publicistického typu, odhalující především bulvární senzace a znechucení nad zkažeností a úpadkem české politické scény, vydávali často novináři, obvykle však jejich literární kvalita nedosáhla ani průměrné úrovně (např. Jan Vávra: *V krajině prorostlého bůčku*, 2007).

Intimnější linii společenských próz představuje také tvorba JIŘÍHO HÁJÍČKA (* 1967). *Dobrodruzi hlavního proudu* (2002) a *Zloději zelených koní* (2001) ukazují nepříliš úspěšného muže středního věku, který se snaží změnit svůj život, namísto úspěchu však přichází pád a teprve po něm nutná sebereflexe a naděje na změnu. V *dobrodruzích hlavního proudu* se střídají pásma vypravěče a vypravěčky, jejichž cesty se po sametové revoluci rozdělily, oba se osudově mijejí a nedokáží navázat přetrženou nit dřívějších vztahů. V *Selském baroku* (2005) se pak současné společenské téma projevilo v hledání stále živých vin a křivd způsobených násilnou kolektivizací.

Rozsáhlý román MILANA EXNERA (* 1950) *Svatoušek* (2002) je sice úzce zaměřen na problémy a traumata svého protagonisty, doba však jeho osudy notně dotváří: nejdřív deptaný komunismem, v současnosti ohrožovaný náboženským fanatismem se snaží najít smysl své životní pouti.

VÝPRAVY ZA EXOTIKOU

Atraktivní výzvou se pro autory nového milénia staly příběhy odehrávající se v cizím, exotickém prostoru. Charakteristická byla autorská účast spíše mladší generace, té, která po revoluci v roce 1989 vyrazila za poznáním do světa, případně ještě mladších autorů, pro něž se stalo již normálním jevem trávit první léta dospělosti na „zkušené“ ve světě, ať již ze studijních, či pracovních důvodů. Tato produkce však kromě užité tematiky rozhodně netvoří ucelený proud: exotický prostor v těchto prózách často plní zcela odlišnou funkci, slouží například jako atraktivní vnějšková kulisa, předmět poznání jiné kultury, charakteristický prvek postmoderní fabulace a další.

Jednou z prvních prací tohoto typu a literární senzací se stala próza *Nebe pod Berlínem* (2002) JAROSLAVA RUDIŠE (* 1972). Vyprávění vznikající na stáži, stylizované jako náhlý útěk do cizího města se snahou spálit za sebou mosty a začít jinde a jinak, je sledem historek, v jejichž centru stojí rozmanité postavy z německého velkoměsta, zejména ti, kteří jsou svázáni s „úbánem“, tedy s metrem. Podzemní dráha je centrem všeho dění, rytmizuje a určuje jednotlivá vyprávění, a stává se tak metaforickým hlavním hrdinou berlínského příběhu. Také další romány Jaroslava Rudiše jsou situovány do Německa, případně jiného, především středo- a západoevropského prostoru, jejich hrdiny jsou mladí lidé, kteří v globalizovaném světě hledají sami sebe. Spíše než konkrétní prostor jednotlivých zemí se ukazuje být rozhodující jeden společný euroregion, jehož části sice mají rozdílnou historii, osobní problémy hrdinů a hledání smyslu života jsou však všude podobné (*Potichu*, 2007; *Konec punku v Helsinkách*, 2010).

Blíže nespecifikovaný prostor Evropy, v němž mužští protagonisté řeší své citové a vztahové problémy a traumata, je dějištěm souboru povídek MAGDALÉNY PLATZOVÉ (* 1972) *Recyklovaný muž* (2008). Popis nenápadných, všedních a zdánlivě banálních situací dává nahlédnout do jedinečných osudů, které se sice odehrávají na různých místech Evropy, nejsou však hranicemi ani konkrétním regionem nijak limitovány – to, co je určuje, je obecně lidská zkušenost a prožitek.

Další autoři se od evropského prostoru, v české literatuře již mnohokrát evokovaného, odvraceli a soustředili se na vzdálenější místa, v současné literatuře příliš neevokovaná. Čtenářský i kritický úspěch sklídila prvotina mladé autorky PETRY HŮLOVÉ s názvem *Paměť mojí babičce*, rodinná sága z prostředí Mongolska. Příběhy několika žen, které vyrůstaly v tradiční pastevecké rodině, přesto však nedokázaly či nechtěly naplnit obvyklé rodinné vzorce a očekávání kladené na běžnou mongolskou dívku, působí neotřele a svěže nejen díky naléhavému vypravěčství a osobitému jazyku, ale také pro schopnost autorky odpozorovat a funkčně do vyprávění včlenit specifický kolorit a realie. Další román Hůlové *Cirkus Les Memoires* odehrávající se z velké části v New Yorku se již vrací do tradičnějšího prostoru, ovšem próza z roku 2008 *Stanice Tajga* naznačuje další trend dobové tvorby: obrat na východ, zvláště pak ke specifickému a málo známému prostředí Sibiře. S exotickým prostředím pak Hůlová pracuje podobně jako ve své prvotině: vypráví příběhy několika osob, různým způsobem spjatých s tímto prostorem (ačkolí tentokrát nejde pouze o příslušníky jedné rodiny), stejné události popisuje z různých úhlů pohledu i časových rovin a celek se tak stává mozaikou, v níž se postupně doplňují dílky vzájemně spojených lidských osudů. Přestože exotické prostředí je jejich prózách evokováno věrohodně a poutavě, v celku autorčiny tvorby se stává spíše zaměnitelnou kulisou, v níž se především rozvíjejí životní vztahy a osudy.

Sibiř jako svébytný prostor a její poznávání se staly životním tématem pro spisovatele, cestovatele a dokumentaristu MARTINA RYŠAVÉHO (* 1967). Dvoudílný román

Cesty na Sibiř (2008) líčí dozrávání mladého muže, jenž v devadesátých letech hledá svůj životní směr a nachází ho v poznávání obyvatel sibiřské tajgy i velkoměst, se všemi postsovětskými paradoxy, šamanským učením, kočovnickou tradicí, širokou duší i silou alkoholu. Jeho pouta k sibiřskému prostoru upevní i vztah s domorodou Anželou, jakož i silná přátelství k dalším místním lidem a drsné zemi. V dalším románu *Vrač* (2010) je již vypravěčem moskevský metař, bývalý režisér a „pábitel“, lidský nezmar, který se nedá připravit o vůli a touhu prožívat vše naplno.

Dalším exotickým prostředím, opakovaně se objevujícím v nové české tvorbě, je Jižní Amerika. Hispanistka MARKÉTA PILÁTOVÁ (* 1973) ve svých knihách (*Žluté oči vedou domů*, 2007; *Má nejmilejší kniha*, 2009) zúročila znalost místních reálií i literárních stylů, když ve své tvorbě využila jak prostor Latinské Ameriky, tak prvky magického realismu. Osudy místních jsou tu propojeny s jejich evropskými kořeny a předky, ale i se zdánlivě dalekými dějinnými událostmi, zejména druhou světovou válkou, a protínají se v několikavrstevných vyprávěních propojených s geniem loci exotického prostoru i tématem hledání domova.

Tajemné a exotické prostředí pralesů Jižní Ameriky je také jedním z dějišť románu HANY ANDRONIKOVÉ (1967–2011) *Nebe nemá dno* (2010). Představuje deníkové zápisky, dopisy a úvahy vypravěčky, která onemocní rakovinou, ale před zahájením klasické léčby se rozhodne prožít několik měsíců mezi Indiány a šamany v peruánských pralesích a v nevadské poušti. Její nově získané sebepoznání (mimo jiné i prostřednictvím mystických rituálů a přírodních drog) jí v závěru knihy dává přesvědčení, že nemoc překonala. Džungle a rituály přírodních národů, tentokrát indonéských, magicky ovlivňují životy hrdinů i po návratu do Čech v románu JOSEFA FORMÁNKA (* 1969) *Prsatý muž a zloděj příběhů* (2003).

Střední Asie je dějištěm debutu BÁRY GREGOROVÉ (* 1980) *Kámen – hora – papír* (2008), svět bývalých sovětských republik a Afghánistánu a zejména krutý život v drsných podmínkách válečných konfliktů přibližují prózy na pomezí literatury faktu novinářky PETRY PROCHÁZKOVÉ (* 1964; např. *Frišta*, 2004). Izraelsko-arabský konflikt je těžištěm prózy TOMÁŠE KOLSKÉHO (* 1978) *Ruthie a barevnost světa* (2003). Střet kultur různých kontinentů je příznačný pro prózy Ivy Pekárkové.

Do tematického proudu útěků či odcházení do cizích zemí, které charakterizuje sžívání s tamní kulturou a vytváření příběhů odehrávajících se v exotických kulisách, lze ovšem zařadit také tvorbu autorů střední generace, pro něž se zásadním životním zážitkem stal pobyt v cizím prostředí vynucený vnějšími okolnostmi, zejména emigrací za komunistického režimu. Prostřednictvím této zkušenosti spisovatelé ve své tvorbě reflektovali životní pocity vykořeněnosti, ztráty domova, nejistoty a nesamozřejmosti zázemí a přátelského společenství, jež se jejich hrdinové snaží – s větším či menším úspěchem – vybudovat.

Filozofické a esejistické prvky se prolínají dílem LUBOMÍRA MARTÍNKA (* 1954). Spisovatel nerezignuje na tradiční příběh, jeho texty jsou střídme a pevně strukturované.

Jak román *Mezi polednem a půlnocí* (2001), tak povídky *Olej do ohně* (2007) vyprávějí příběhy lidí, kteří ohledávají možnosti vztahů, v nichž se střídá láska a nenávisť, osudová míjení i setkání. Zároveň však touží po zakotvení v naplněných vztazích i novém domově, ať už prostřednictvím soužití s blízkými, nebo jako fyzickém prostoru, s nímž vnitřně souzní.

Emigrační zkušenost je vlastní IVANU LANDSMANNOVI (* 1949), který v roce 2002 vydal syrové vyprávění o své pouti holandským exilem příznačně nazvané *Vězení na svobodě*. Ze zážitků chybějícího domova (byť nevycházejících z nucené emigrace) vyšel také Vladimír Binar ve svém *Emigrantském snáři* (2003), románu v dopisech z exotického Tahiti.

Roční pobyt v Austrálii se stal inspirací pro román EDGARA DUTKY (* 1941) *Slečno, ras přichází* (2004), který je zповědí netradičního vypravěče – umírající feny. Ta rekapituluje svůj život v divočině i mezi emigrantskou komunitou v Austrálii, jež postupem času ztrácí síly a dřívější energii stejně jako vypravěčka.

Postavy divokých, nespoutaných zvířat, tentokrát vlků, kteří žijí v karpatské divočině, jsou přítomné i v baladickém románu ANTONÍNA BAJAJI (* 1942) *Zvlčení* (2003). Protínání dvou rodin, lidské a vlčí, tu demonstruje proměny odvěkého řádu přírody i rodinných svazků.

Jako exotický námět v české literatuře již tradiční byl vnímán také život romské minority. Zatímco prozaická tvorba romských autorů popisujících život v osadách (např. Andrej Giňa, Ilona Ferková, Irena Eliášová), publikovaná spíše ve sbornících (*Čalo vodi /Skrytá duše/,* 2007) či na internetu (projekt *Šukar laviben le Romendar /Romové píší/,* zahájený v roce 2010) nedosáhla v majoritní společnosti větší popularity, úspěch sklídl román MARTINA ŠMAUSE (* 1965) *Děvčátko, rozdělej ohníček* (2005). Příběh životní pouti romského chlapce je spíše než líčením jedinečného lidského osudu symbolickým příběhem poválečného údelu celého etnika pronásledovaného nepochopením a odmítáním „bílé“ většiny.

Novou výraznou menšinou, vnímanou jako exotická a málo známá, do sebe uzavřená komunita, se na českém území po revoluci 1989 stalo vietnamské společenství. Novela *Bílej kůň, žlutej drak* (2009), popisující život vietnamské rodiny šikanované českou společností očima mladé autorky Lan Pham Thi, vyvolala zájem spíše než uměleckou originalitou mimoliterárními souvislostmi: nejprve rozvinula diskusi o umělecké tvorbě a emancipaci nového etnika a poté o etickém dopadu mystifikace, jejímž skutečným autorem byl JAN CEMPÍREK (* 1970).

NÁVRATY

Nejvýraznějším trendem literatury nového milénia se bezpochyby stal tematický návrat k soudobé historii, ať již v podobě jedné z dějových linek, nebo jako celkový námět díla. Nedávná minulost jako by umožňovala lépe promlouvat k dnešku: kontrast

minulého a přítomného se zdál být výstižnějším zachycením aktuální skutečnosti, společenských traumat i složitosti individuálních lidských osudů. Teprve zpracování událostí starých několik desetiletí tak jako by nabízelo klíč k současnosti.

Oproti devadesátým letům, kdy se hojně objevovaly „dluhy“ v podobě textů, jež z politických důvodů nemohly před rokem 1989 vyjít, často deníkového typu a vycházející z autobiografické zkušenosti, nyní žánrově převažovaly novely a romány příznaně fikčního rázu. Jednou z mála výjimek v tomto trendu – a zároveň literární událostí – bylo vydání deníkových zápisků režiséra nové vlny šedesátých let PAVLA JURÁČKA (1935–1989), prostě nazvaných *Deník 1959–1974* (2003), v němž je krutě obnažen soukromý, sebezničující svět výjimečné osobnosti, jakož i společenská a umělecká situace šedesátých let a počínající normalizace. Nejen dokumentární hodnotu měly také *Magorovy dopisy* (2005), obsáhlý svazek korespondence Ivana Martina Jirouse (1944–2011) z opakovaných vězeňských pobytů adresovaný převážně manželce Juliáně.

Kromě návratu „velkého“ realistického příběhu se v próze s tématem soudobých dějin projeví i další žánrové proměny a trendy, a to zejména propojení umělecké prózy s postupy faktografickými: úspěch sklízela literatura faktu doplněná fikčními soukromými příběhy, beletrizované rozhovory, ale také žánr tzv. memoárománu, paměti obohacených úvahovými prvky a více či méně připomínajících fabulovanou prózu.

Prozaická díla s touto tematikou se objevila v širokém spektru dobové prozaické produkce: jak v umělecky náročnějších a originálnějších pracích, zdůrazňujících kromě děje také (sebe)reflexivní složku a problematizujících jednoznačné rozdělení dobra a zla i viny a trestu, tak v průměrných a podprůměrných, často tezevitě pojatých dílech vzpomínkového rázu, v nichž vypravěč připomíná humorné a absurdní momenty tehdejší reality a zároveň proti všemocnému „režimu“ vyzdvihuje svoje hrdinství a na odiv staví příkoří způsobená komunisty.

V ZAJETÍ NORMALIZACE

Oblíbeným postupem soudobých prozaiků se stala konfrontace dvou časových rovin, ospalých let pozdní normalizace a překotného polistopadového vývoje. Z minimálně desetiletého odstupe od listopadového převratu byla již patrná deziluze a bilancování životů prožitých za odlišných společensko-politických etap, jež prostupovala hořká nostalgie, ale i syrový popis reálií a atmosféry nesvobodné doby. Hrdinové těchto próz tu jsou normalizací nenávratně poznamenáni, životní podmínky, osobnostní nastavení i prožitá traumata totiž ovlivňují jejich osudy i v dalších životních etapách.

Takto oceňováni bývají hrdinové již zmíněných próz Jana Balabána (viz román *Kudy šel anděl*), podobně tíživou atmosféru, ale také lyrizované a místy snové vidění skutečnosti má rozsáhlý román básníka PAVLA KOLMAČKY (* 1962) *Stopy za obzor* (2006). Hlavní hrdina Vítek Koblasa, v prvním díle chlapec z nevládného pražského

sídlíště, v druhém mladý muž hledající své místo na světě, víru i smysl života ve starém venkovském domě a v práci u ústavu pro postižené, je neradostnými rodinnými vztahy i šedí normalizace neustále spoutáván a ochromován.

Zklamání a nenaplnění jakožto výchozí bod generace narozené v padesátých letech a dozrávající za normalizace je hlavním tématem povídek spisovatele PAVLA RŮŽKA (1951–2011) *Bez kůže* (2010). Učitelské štace po zapadlých vesnicích v beznaději umrtvené doby se však od předchozích děl liší syrovostí, až zběsilou potřebou psychického sebeobnažování i v nejintimnějších chvílích, které však nepřinášejí úlevu, ale jen další útěky a marné naděje.

Zpověď životem zklamaného muže pohybujícího se v předlistopadovém prostředí disentu i polistopadové společnosti, v níž marně hledá své místo, ztracené ideály i zborcené rodinné vztahy, představuje próza TEREZY BRDEČKOVÉ (* 1957) *Učitel dějepisu* (2004).

Naopak spíše hřejivý tón vyprávění o rodinných trampotách v těžké době, v níž se však vždy najde světlý moment a záblesk prostého lidského štěstí, je vlastní tvorbě MARTINA FAHRNERA (* 1964). *Steiner aneb Co jsme dělali* (2002) je příběhem obyčejné rodiny v před- i polistopadových letech, v nichž i zdánlivě ztracené existence neúnavně bojují o plně prožitý život, rodinu a štěstí (ne nadarmo celek prostupuje motiv fotbalu jakožto symbolu bojovnosti a nezdolnosti). *Pošetilsto doktora vinnetuologie* (2004) sleduje osudy několika studentů tak, jak se měnily od bezstarostných mladických let až k vystřízlivění a ranám osudů v pozdní dospělosti. Hrdinové však přesto neztrácejí naději v životní happy end a v každé krizi dokáží zahlédnout záblesk naděje.

Vybočení z ustálených úhlů pohledu na normalizaci a polistopadovou dobu přinesla próza PETRY HŮLOVÉ *Strážci občanského dobra* (2010), balancující na pomezí společenského románu, satiry a mystifikační hry. Vypravěčkou je poněkud zaostálá a svérázná dívka vyrůstající ve fiktivním experimentálním městě Krakov, v němž se mísí skutečné reálie životního stylu za normalizace v Československu s obrazem zcela vyčerpaného a zbídačelého totalitního systému rozvojového státu. Přebírat a podmínky nové doby jsou tu pak vnímány jako mnohem krutější a bezohlednější a jediným východiskem, i když nakonec marným, se ukáže být organizování polovojenského oddílu poslušných vietnamských dětí, potažmo celé, dosud ještě soudržné a nezkažené vietnamské komunity.

Prózy kompletně zasazené do období sedmdesátých a osmdesátých let tvořily jeden z nejvýraznějších proudů nové produkce. Na jedné straně tu normalizace představovala dobu, jež deformovala lidské osudy a znemožňovala svobodný život, na druhé straně je zdrojem nostalgických vzpomínek – ať už na vlídná léta dětství, či na revoltující a autoritám se vysmívající mláďá: vzhledem k autobiografické inspiraci většiny z těchto děl a generačnímu rozvrstvení publikujících autorů tak není náhodné, že pro velkou část z nich autoři zvolili dětského či dospívajícího vypravěče.

Dětský pohled na normalizaci spojený s faktografickými vysvětlivkami i poněkud svébytným humorem představil bizarní, totiž dvouhlavý vypravěč Piolin z prózy *Brambora byla pomeranč mého dětství* z roku 2001 BOHUSLAVA VAŇKA-ÚVALSKÉHO (* 1970), dětství za pozdní normalizace tematizovala realističtější a syrovějším pohledem též próza VÁCLAVA CHOCHOLY (* 1978) *Děti z krechtů* (2005).

Nejznámější prací, několikrát vydanou i v novém miléniu a v roce 2002 úspěšně zdramatizovanou, se stala starší próza IRENY DOUSKOVÉ (* 1964) z roku 1998 s názvem *Hrdý Budžes*. Malá Helenka z upřímně naivního dětského pohledu komentuje realitu počínající normalizace tak, jak se podepsala na jejím dětství, osudech jejích blízkých i na chování dospělých autorit. V roce 2006 pak Irena Dousková vydala pokračování *Hrdého Budžese* zasazené do osmdesátých let. V druhém díle nazvaném *Oněgin byl Rusák* je Helena Součková již gymnazistka a humorný, naivně dětský pohled nahradil osten kritický. Obklopena lidmi poznamenanými životem v nesvobodě, naučeným lhotejností a přetvářce, nachází vypravěčka jedinou úlevu ve skupině podobně smýšlejících přátel, na takzvaných ostrůvcích pozitivní deviance, a v revoltě vůči škole a nastavenému systému. Povídková sbírka *O bílých slonech* (2008) pak sestává z několika spíše prostých, teskně laděných příběhů evokujících mrtvolnou atmosféru osmdesátých let. Tato optika představovala další způsob, jímž spisovatelé reflektovali normalizaci: lehký opar nostalgického vzpomínání na mládí je tu zahalen kritikou poměrů, které vyzdvihovaly přízřevivé hlupáky a kariéristy a potlačovaly individuality a čestné lidi.

Takto viděla život i další, autobiograficky inspirovaná hrdinka próz VĚRY NOSKOVÉ (* 1947) Pavla z trilogie *Bereme, co je* (2005), *Obsazeno* (2007) a *Víme svý* (2008). Život v době ohýbající hřbety je tu navíc komplikován jejím problematickým vztahem k diktátorské a citově chladné matce, příznačně nazývané Zploditelka. Podstatnou roli v těchto románech pak hraje prostor: maloměsto padesátých a šedesátých let prvního dílu je konfrontováno nejprve se zapadlou slovenskou vesničkou spjatou s takřka nepoznaným otcem a posléze s vysněnou velkoměstskou Prahou. Počínající normalizace, nemožnost sehnat bydlení, slušnou práci a citový vztah hrdinku doženou do jiného malého města, jež opět nedokáže nonkonformní mladou ženu pochopit a přijmout.

Specifický prostor určuje také drobný prozaický soubor MILENY SLAVICKÉ (* 1949) *Povídky jamrtálské* (2010). Bezbarvá a neveselá doba normalizace tu koresponduje s podobně zašedlým, oprýskaným světem starých Nuslí, v nichž se čtyři postavy, poznamenané dobou i neradostnými rodinnými poměry a prožitky, snaží přežít a porozumět okolnímu světu i svým vlastním komplikovaným vztahům.

Memoárový charakter a nejen funkci svědeckou, ale také zábavnou má ironicky a sarkasticky laděná próza JIŘÍHO PILOUSE (* 1958) *Se srpem v zádech* (2004), která nese příznačný podtitul *Malé dějiny posranosti*. Spíše přívětivě nostalgické a humorové naladění pak převládá v tvorbě PETRA ŠABACHA (* 1951): *Občanský průkaz* (2006)

či *Opilé banány* (2001) jsou sledem veselých a kuriózních hospodských historek o bizarních figurkách i o tom, jak se bojovalo s „totáčem“.

Odlíšný pohled na sedmdesátá a osmdesátá léta nabízejí prózy autorů, kteří se pohybovali v prostředí undergroundovém. V psaní pokračoval ve své době nejprovokativnější undergroundový prozaik JAN PELC (* 1957), proslulý otevřenými popisy sexuálních a alkoholických orgií lidí dobrovolně stojících na okraji společnosti v kultovní knize ... *a bude hůř* z roku 1985 (z novější tvorby např. *Šmírák*, 2002). Ze stereotypu opakujících se poetik a přímočarých kritických postojů a odsudků se podařilo vystoupit MILANU KOZELKOVI (* 1948). Soubor povídek s názvem *Život na Kdysissippi* (2008) ukazuje vtipné, ironické, ale i lyrizované portréty originálních postav undergroundu, od známých disidentů po neznámé podivíny, v autorově pojetí netradiční „světce“. Příběhy, jež nezastírají inspiraci reálnými postavami, se však často pohybují za hranici přirozených jevů, v humorné, mystifikační a někdy až provokativně výsměšné zkratce představují spíše než reálné zážitky náladu, zvyklosti a atmosféru společenství, které se nepoddalo vnuceným podmínkám.

TRAUMATA LET PADESÁTÝCH

Období předcházející normalizaci, šedesátá léta, obvykle vnímaná jako léta uvolnění, euforie, kulturního a uměleckého vzepětí, se jako nosné téma do literatury dostala jen zřídka a pokaždé ve zcela specifickém autorském pojetí. Ve všech směrech odlišný pohled na ně představují již zmiňované romány Jáchyma Topola, první díl trilogie Věry Noskové *Bereme, co je* nebo didakticky pojatý životopisný román o Janu Palachovi LENKY PROCHÁZKOVÉ (* 1951) *Slunce v úplňku* z roku 2008.

Oblíbeným námětem se pro prozaiky stala traumatická padesátá léta. Období nejhrubšího komunistického útlaku se v těchto dílech pojilo s vězněním, mučením a popravami, s násilnou kolektivizací a rozbitím tradičních vesnických vazeb, ale také se všedním přežíváním v kruté době plné strachu, kdy každé zaváhání a omyl může mít fatální následky. Období plné tragických lidských osudů, jasně rozděleného dobra a zla, hrdinů a zbabělců, ale i ideálů, za něž stálo za to bojovat a umírat, bylo vděčným tématem pro prozaiky, kteří tak mohli vnést do svých děl silný, strhující příběh a výrazné postavy. Díla se pak kromě specifických autorských poetik lišila také mírou expresivity, popsáných krutostí a křivd, často odvozených od autobiografické zkušenosti a generačního zařazení autorů. Padesátá léta pak většinou představovala ústřední zážitek postav a centrum vyprávění, leckdy zasahujícího až do současnosti, případně počínajícího již ve třicátých a čtyřicátých letech.

Autoři všech generací leckdy sklouzávali k jednoduše černobílému vidění skutečnosti a popisu nepravostí komunistického režimu. Hlavním cílem pak bylo varovat před totalitou a poučit mladší generace. Příkladem může být tvorba JIŘÍHO STRÁNSKÉHO (* 1931), spisovatele, který zazářil již v šedesátých letech literárně zpracovanými zážitky politického vězně. Po roce 2000 vydával prózy spíše reflexivnějšího

charakteru, zdůrazňující roli rodiny, přátelství a lidské soudržnosti, přičemž formulující zážitky z komunistické etapy a jasné rozdělení dobra a zla v charakteristikách postav se v jeho dílech objevovaly stále (např. *Stařec a smrt*, 2007).

Odlišný příklad životního osudu i způsobu literárního ztvárnění vlastních prožitků představuje OTA FILIP (* 1930), další autor nejstarší generace, jehož život výrazně poznamenaly praktiky komunistického režimu (služba u pomocných technických praporů v padesátých letech, věznění v sedmdesátých letech). Ve svém memoárománu *Osmý čili nedokončený životopis* (2007) využívá hlubší a mnohem bolestnější sebereflexe k objasnění motivací svých tehdejších činů. Zlomovou událostí, ke které se autobiografický vypravěč stále vrací a která obě části životopisu odděluje, je protagonistovo selhání v padesátých letech, kdy během vojenské služby u PTP naivně vyzradil svému strýci plán přátel utéci přes hranice; přátele tím odsoudil k zatčení a věznění (čtyřicátá a padesátá léta jsou podrobně popsána v autorově předchozím díle nazvaném *Sedmý životopis* z roku 2000). Optikou tohoto činu a jeho následků (vzpomínka na to, jak Filipův syn po medializaci těchto událostí spáchal sebevraždu, román otevírá a průběžně jím prostupuje) autor bilancuje svůj život v Československu i Německu osudově určovaný středoevropskými dějinnými zvraty.

Další představitelé nejstarší generace se vyrovnávali se svými zážitky z období totality (přičemž základní trauma a selhání vždy leželo v padesátých letech) memoáromány, které měly ovšem mnohem blíže k literatuře faktu či k esejistice. Zatímco vyprávění bývalého politického vězně zaznamenané JANEM VRAKEM (* 1967) jako takřka nepřerušovaný proud řeči a nazvané podle příjmení vypravěče prostě *Pan Kamarád* (2001) může znamenat (ojedinělý) autentický pól svědeckých vyprávění, zkušený spisovatel z generace, která si prošla mladickým okouzlením komunismem i následným vystřízlivěním, upřednostňovala ve svých vzpomínkách spíše sebereflexivní, úvahové prvky ve snaze pochopit a vysvětlit mladším generacím vlastní dávné činy a názory.

IVAN KLÍMA (* 1931) takto reflektoval své pohnuté osudy, vzestupy i pády ve vzpomínkách nazvaných *Moje šílené století* (2009, 2010). PAVEL KOHOUT (* 1928) vydal dva díly své autobiografie nazvané *To byl můj život??* (2005, 2006), jež vznikla jako doplňující a polemická reakce na monografii Pavla Kosatíka *Fenomén Kohout* z roku 2001.

Kromě vlastních vzpomínek pak Kohout publikoval také novelu *Smyčka* (2008), pojednávající o fiktivním procesu a poměrech roku 1948: typizované postavy tu ukazují představitele tehdejších názorových směrů a mají vysvětlit a demonstrovat jejich motivace, postoje a jednání v kritických situacích (naivní mladý komunista proletářského původu, zmoudřelý sociální demokrat jakožto oběť nového systému apod.). Společenský román zobrazující podmínky a dusnou atmosféru konce čtyřicátých let i všudypřítomnou smrt, tentokrát v podobě vraha, jehož oběťmi byli lidé pokoušející se tajně emigrovat, publikoval také ALEX KOENIGSMARK (1944–2013) pod názvem *Siromacha* (2007).

Autobiografické zážitky z dětství stojí v pozadí románů autorů narozených ve čtyřicátých letech. LADISLAV PECHÁČEK (* 1940) i ANTONÍN BAJAJA se inspirovali životem svých rodin, které se musely vypořádat s únorovým převratem a změnou společenských poměrů. Pecháčkov *Osvobozené kino Mír* (2002) je podáno jako sled obrazů a příběhů z rodiny krejčího, jenž v sobě objeví léčitelské schopnosti a paradoxy doby ho dostanou až k léčení komunistických papalášů včetně Stalina. Román Antonína Bajaji *Na krásné modré Dřevnici* (2009), stylizovaný jako série dopisů vypravěčově sestře, je koláží vzpomínek, zpovědí a postřehů o životě protagonistovy rodiny, úzce spojené s prostorem před i poválečného Zlína, respektive Gottwaldova.

EDGAR DUTKA zpracoval své zážitky z dětství v prozaickém souboru *U útulku 5* (2003), jehož hlavní část vznikla již v šedesátých letech. Zachycuje vyprávění malého chlapce, který byl v padesátých letech po uvěznění matky umístěn do dětského domova. Nepatetické, bezprostřední líčení dětských dobrodružství, bojů i smutků, života s vlastními pravidly a řádem, odlišným od světa „venku“, tvoří základ působivých příběhů z doby viděné z jiného úhlu pohledu než většinová produkce. Ve svém dalším povídkovém souboru *Stažení z kůže ze tmy vycházíme* (2007) Dutka představuje vyhrocené, až modelové situace, do nichž se lidé v padesátých letech mohli dostat (mučení, věznění) doprovázené pocity strachu, bezmoci a beznaděje.

Velké životní příběhy celých rodin, osudy táhnoucí se přes polovinu století, které vrcholí v padesátých letech, přitahovaly také prozaiky střední a mladší generace. JAN NOVÁK (* 1953) takto zpracoval příběh rodiny Mašínů od první republiky po současnost v románu nazvaném *Zatím dobrý* (2004), přičemž hlavní část knihy popisuje protikomunistickou odbojovou činnost a dobrodružný útek bratrů Ctirada a Josefa Mašínových do Německa – včetně podrobného popisu jejich kontroverzních činů (usmrcení několika osob). Doba vydání se protнула s dobovou diskusí, zda ocenit bratry státním vyznamenáním, a román tak opět rozvířil úvahy o soudobé české historii a legitimitě násilí jako prostředku odboje proti komunismu. K jeho úspěchu přispělo i atraktivní zpracování tématu (výrazný dějový spád, napětí, akční scény i psychologizující vhled do myšlenkových pochodů hlavních hrdinů). Následující Novákův román *Děda* (2007) je inspirován autobiografickými zážitky autorovy rodiny. Dětský vypravěč zde líčí svého nezdolného dědu, úspěšného sedláka posléze donuceného vstoupit do JZD, ale i osudy dalších rodinných příslušníků, kteří se snažili s většími či menšími šrámky na těle i na duši přežít „zpackanou“ dobu a nezlomit si páteř. Postavy románu mohou být mimo jiné chápány také jako pandán k socialistickorealistickým vesnickým prózám z padesátých a sedmdesátých let: hloupí a zlí jsou nyní noví, komunističtí páni vesnice a naopak hrdí, nezlomení a stateční jsou nejčastěji sedláci a majetnější střední třída.

Svět zaniklých vesnických vztahů, pravidel a dávných osudů oživil v již zmiňované próze *Selský baroko* také JIŘÍ HÁJÍČEK. Kolektivizace, která zpřetrhala všechna dosavadní pouta a tradiční vazby, je tu prostorem pro detektivní pátrání po dávných

vinách a smyslu dnešních trestů za ně. Vypravěč, který tráví život v archivech vyhledáváním rodokmenů, je náhle postaven před osudy lidí a vesnic poznamenaných tragickými událostmi padesátých let. Čím blíže se dostává ke starým pramenům a svědectvím, tím silněji tuší, že jen těžko lze rozsoudit a potrestat dobové aktéry a porovnat jejich míru viny za jednání, v němž se „velké“ dějiny a rozhodnutí prolínaly s osobními křivdami a pomstami.

„Velké dějiny“ a jejich vliv na konkrétní životní osudy jedné rodiny jsou tématem také rozsáhlé rodinné ságy PAVLA BRYCZE (* 1968) *Patriarchátu dávno zašlá sláva* (2003). Ukrajinský rodák Teodor Berezinko, který se oženil s vdovou po padlém rakousko-uherském vojáku z první světové války, založil v Československu v bývalých Sudetech rod, jehož příběh čtenář sleduje až do současnosti. Jeho prokletí, respektive tragické osudy jeho mužských členů, jež poznamenají obě války, nezdařený pokus o emigraci, věznění, alkohol i násilná smrt, se symbolicky uzavře v ukrajinské vesnici zamořené po černobylském výbuchu, v níž dosud žije takřka nesmrtelný zakladatel rodu Berezinků: jediný člen, který neztratil svou lidskou a mužskou identitu. Hledání, setkávání i míjení jednotlivých, vzájemně propojených lidských osudů je protkáno mnoha intertextovými vazbami a kontrasty: příběhy jsou svázány epicky rozmáchlým, ale i ironickým či lyrizovaným vyprávěním, groteskním i mytizujícím viděním světa a mnoha dalšími.

Intimní lidské osudy krutě poznamenané dějinami až do dalších pokolení jsou tématem románu *Milostný dopis klínovým písmem* (2008) TOMÁŠE ZMEŠKALA (* 1966). Opuštění dávných vin (manželka politického vězně ve vypjaté chvíli podlehne sadomasochistickým svodům jeho dávného přítele, nyní vyšetřovatele) přetrhne smrt a vyrovnání se s tehdejšími krutostmi čeká až na další generaci. Vedlejší příběhy vložené do příběhu hlavního pak upomínají na postmoderní kontext, v němž román vznikl.

Román *Za trest a za odměnu* (2004) ANNY ZONOVÉ (* 1962) taktéž představuje osudy rozdílných postav, které se musely vyrovnávat jak se svým soukromým trápením, tak s vnucenými podmínkami, jež jim připravil komunistický režim. Prožitek padesátých let i normalizace nahlížený z pozice domácí „šedé zóny“ je centrálním tématem románu JIŘÍHO DĚDEČKA (* 1953) *Snídaně se psem* (2008). Osudy obyčejné rodiny, zvláště pak otce, bývalého důstojníka a komunisty a jeho morální dilemata prohlubuje osobní a rodinná rozpolcenost, konflikt naivní víry, kariérismu i prosté lidské slušnosti, jež problematizuje jednoduché odsudky druhých.

ČEŠI A NĚMCI

Výrazný proud tvořilo v české próze nového milénia tradiční, nyní opět oživené téma druhé světové války, holocaustu a života v protektorátu. Prózy, které se soustředily na velký, osudový příběh, se obvykle dotýkaly tématu židovství a holocaustu. Oproti starším vlnám prózy s touto tematikou byl pro novou produkci příznačný důraz na

faktografickou práci s prameny a literaturou, které sloužily autorům jako inspirace pro fikční vyprávění: v pozadí těchto příběhů a postav obvykle stály reálné osoby a jejich osudy. Široce rozklenuté příběhy se pak často nesly přes vícero generací až do současnosti a neopomíjely ani další traumatické události českých, respektive československých dějin.

Vyprávění o osudech české rodiny tragicky ovlivněných dějinnými zvraty, s dějištěm v Baťově Zlíně, Indii třicátých let, Terezíně a Osvětimi let válečných i v současných Spojených státech, přinesl román HANY ANDRONIKOVÉ *Zvuk slunečních hodin* (2001). MAGDALÉNA PLATZOVÁ představila v románu *Aaronův skok* (2006) osudy tří hrdinek, které taktéž poznamenaly události velkých dějin: německé malířky Friedl Dicker Brandeisové, jež zemřela v Terezíně, její přítelkyně, která ji ve vyhrocené chvíli zradila, a vnučky této přítelkyně, která v současnosti při natáčení dokumentu o Terezíně navazuje nový vztah a dozvídá se o starých rodinných traumatech.

Román *Viditelný svět* (2008) česko-amerického spisovatele MARKA SLOUKY (* 1958) přinesl dobrodružný příběh, který se inspiroval nejvýraznější událostí českého odboje, atentátem na Heydricha, a vyprávěl o osudech těch, kteří za vlast položili životy. Stejně téma zpracoval na základě dobových pramenů, odborné literatury i vzpomínek JIŘÍ ŠULC (1969) ve čtenářsky úspěšném románu *Dva proti říši* (2007).

K tématu válečných let a soužití Čechů s Němci se vraceli také autoři nejstarší generace, kteří své prózy pojímali v duchu tradičních vypravěčských postupů i v rámci vlastních ustálených poetik. Návrat do protektorátních gymnaziálních let představil JOSEF ŠKVORECKÝ (1924–2012) v próze *Obyčejné životy* (2004) s podtitulem *Novela pro stále čtenáře*, která navazuje na cyklus starších románů spojených autobiografickým protagonistou Dannym Smiřickým. Na několika třídních srazech se vyjevují a dovyprávějí osudy již známých postav, přátel z rodného Kostelce, závěrečný poznámkový aparát vysvětluje a dává do souvislostí motivy a postavy předchozích autorových děl a ukazuje i způsob jeho práce s fikcí a realitou.

Své celoživotní židovské téma zpracoval v nových prózách ARNOŠT LUSTIG (1926–2011). Kromě starších textů vydával především knihy esejí, vzpomínek a rozhovorů; několik málo nových titulů (*Dívka s jizvou*, 2010; *Případ Marie Navarové*, 2010) výrazněji nevybočovalo z autorových osvědčených návratů do doby druhé světové války. Dosud spíše neznámý autor z této generace JIŘÍ BERKA pak vydal nevšední prózu *Ve znamení ryb* (2004), která je souborem tradičně vyprávěných, avšak neschematicky uchopených příběhů o vztazích a lásce na pozadí protektorátu, totálního nasazení i poválečné „obnovy“ republiky. Vzpomínky na válku, ale také na před- a poválečné období a proměňující se atmosféru Prahy ztvárňovala ve svých prózách (např. *Vůně mandlí*, 2004) česká německy píšící autorka LENKA REINEROVÁ (1916–2008).

Jako mimořádný objev byla vnímána tvorba KVĚTY LEGÁTOVÉ (1919–2012), která sice debutovala již v šedesátých letech pod pseudonymem Věra Podhorná, avšak

doposud se výrazněji neprosadila. Literární událostí se stala až její díla vydaná po roce 2000, povídkový soubor *Želary* (2001) a novela *Jozova Hanule* (2002). *Jozova Hanule* (jež si získala popularitu také filmovým zpracováním s názvem *Želary* z roku 2003), příběh mladé lékařky ukrývající se před gestapem ve svérázném prostoru horské vesnice, tematizuje střet obyčejných lidských osudů s velkými dějinami a zároveň představuje jednu z prvních prací obracejících se v novém miléniu k tematice protektorátu a národního odboje. Povídky ze souboru *Želary* se odehrávají zřejmě v období čtyřicátých a padesátých let, která jsou zde však pojata jako určité bezčasí, v němž dosud platí tradiční způsob života určovaný těžkou prací, chudobou, násilím a alkoholem. Legátové se podařilo svým střídým, uměřeným vypravěčstvím, navazujícím na prvorepublikové tradice čapkovské a olbrachtovské, vytvořit zvláštní svět zaniklého řádu protkaný svéráznými postavami (často dětskými), které se pokoušejí vystoupit z předurčených životních vzorců a naplnit touhu po plně prožitém životě.

Tvorbu autorů převážně střední a mladší generace však začala postupně ovládat reflexe dějin zaměřená na vyostřené konflikty mezi Čechy a Němci, dějinné křivdy, nespravedlnosti a krutosti. Dříve obvyklé interpretace Němců jako nepřátel, kteří se přidali k Hitlerovi, rozbili československou republiku, týrali Čechy a následnou odplatu ve formě odsunu si plně zasloužili, tu nahradilo vnímání Němců jako prostých lidí, kteří se o politiku nezajímali, nacismus se týkal pouze několika vybraných jedinců a nucené vysídlení celé doposud klidně žijící komunity znamenalo pro zemi trvalou ztrátu, zpřetrhání tradičních vazeb a nenapravitelný zásah do krajiny Sudet. V konkrétních lidských osudech pak bylo akcentováno zejména utrpení nevinných obětí, nespravedlnost principu kolektivní viny i vyřizování osobních účtů. Traumatickým bodem býval konec války, reflektovaný nikoli jako osvobození a radostná událost, ale spíše jako souhrn krutostí na nevinných lidech.

Takto vyostřené „antischéma“ lze najít zejména u autorů mladší generace, vymezujících se proti tradičním interpretacím. Typickým příkladem takové optiky může být román *Vyhnání Gerty Schnirch* (2009) KATEŘINY TUČKOVÉ (* 1980): česko-německá dívka, již její německý otec-nacista týral a zneužíval, je vyhnána z Brna, ponižována, znásilňována a Češi s ní zacházejí jako s bezprávnou otrokyní. Ani v následujících letech nemá na růžích ustláno, její německý původ ji vždy zradí a ona již nedokáže po všech ústrcích nikomu věřit. Kvůli poválečnému principu kolektivní viny je neustále trestána za události, jež sama nezavinila a které jí zničí celý život.

Němka, tentokrát židovského původu, která chce po letech očistit pověst svého otce, je hlavní hrdinkou tematicky podobného, avšak uměleckým zpracováním zcela odlišného – energicky vyprávěného, groteskně vyhoceného a jazykově expresivního románu RADKY DENEMARKOVÉ (* 1968) *Peníze od Hitlera* (2006). Jádrem příběhu je líčení hrdinčina návratu z koncentračního tábora do rodné vesnice těsně po konci války, kdy je týrána a na rozdíl od svého bratra jen těsně unikne smrti. Viníci těchto

krutostí stále žijí a podobně jako v románu Kateřiny Tučkové se snaha o vyrovnání a odpuštění přesouvá na novou, dřívějšími spory a velkými dějinami nezatíženou generaci. Téma německví a nepotrestaných vin se tu stává také příběhem nepřizpůsobivého jedince, který si jde za svým proti všem – ačkoli se v závěru ukáže, že každá vina je relativní a paměť nedokonalá. (Soudobá historie a téma německví jako kulisa pro příběh osobních traumat a vin byly předznamenány již v prozaickém debutu Denemarkové *A já pořád kdo to tluče* z roku 2005.)

Další proud próz s tématem Němců a války se týkal spíše tematiky vysídleného prostoru Sudet, v němž je stále cítit prázdnota a odcizení. Němci se tu stávají již jen legendou, tajemným „duchem“ místa, které bude navždy mít své tajemství. Problematiky opuštěné sudetské krajiny, do níž se stěhují lidé, již k novému domovu jen těžko přirůstají, se dotýkají prózy *Grandhotel* (2006) a trojdílný komiks posléze nazvaný *Alois Nebel* (souborně 2006) JAROSLAVA RUDIŠE. Také román *Aussiger* (2004) a novela *Anděl odešel* (2008) severočeského spisovatele MARTINA FIBIGERA (* 1964), které tvoří lyrizované popisy krajiny protkané náznaky a tušením dávno odvátných událostí, ale i rázovitým jazykem podané vzpomínky na staré časy, připomínají zmizelý kraj a temnou atmosféru navěky narušených míst. Vzpomínky na vyprávění své sudetské babičky v několika příbězích z předválečného i válečného z pohraničí zpracoval DALIBOR FUNDA (* 1955) v povídkovém souboru *Poslední promítač ze Sudet* (2010). Najít cestu ke svým nejbližším v nevládném prostředí severočeského pohraničí se snaží také hlavní hrdinka komorní novely *Jizvy* (2007) EVITY NAUŠOVÉ (* 1971). Hledání sama sebe v současnosti, ale i příběhu svých předků v šumavském pohraničí přináší *Cukrový klaun* (2007) MARTINA SICHINGERA (* 1967). Humornější tón lze naopak nalézt v souboru příběhů obyvatel z kdysi německé vesnice nazvaném *Lesk a bída Čekání* (2008) ZDEŇKA ŠMÍDA (1937–2011), autora, který se jako jeden z mála Sudetům věnoval již ve své starší tvorbě (*Cejch*, 1992).

První desetiletí nového milénia přineslo pestrou prozaickou produkci širokého generačního, myšlenkového i žánrového spektra a velké škály poetik: od tvorby autorů, kteří již v devadesátých letech navázali na své starší, osvědčené poetiky, až po spisovatele rozvíjející nová témata a postupy. Největší čtenářskou pozornost si pak získala díla tzv. literárního mainstreamu, kterým vyneslo širší popularitu spojení atraktivního a ve společnosti rezonujícího tématu s poutavou zápletkou a syrovými popisy krutostí páchaných lidmi z dosud žijící generace.

Takto vytvořená škála mnohosti pak přešla i do počátku desetiletí následujícího. V něm zatím můžeme identifikovat všechny popsané trendy a individuální poetiky, včetně snahy zobrazovat nedávná dějinná traumata nebo snahy vyjít vstříc širší obci čtenářů.

Alena Fialová